

REPRESIVNA FUNKCIJA SLUŽBI SIGURNOSTI, POŠTIVANJE LJUDSKIH PRAVA I GRAĐANSKIH SLOBODA U BOSNI I HERCEGOVINI – ODNOS I SUODNOS

Tarik Humačkić

Sažetak

Ako uzmemo u obzir vanjsku politiku Bosne i Hercegovine, i njenu težnju da se priključi Evropskoj uniji, jasno je da bi naša država svojstvo suverenosti morala zamijeniti za princip suverene jednakosti država kako bi postala članicom Evropske unije, a ovaj princip potiče iz Deklaracije o osnovnim principima međunarodnog prava o prijateljskim odnosima i saradnji država i u skladu je sa Poveljom Ujedinjenih naroda,¹ također opća načela međunarodnog prava koja derviraju iz Povelje UN-a, poznaju i utemeljuju princip suverene jednakosti država i princip nemiješanja u unutrašnja pitanja a koja su integralni dio Dejtonskog Ustava Bosne i Hercegovine.

Ključne riječi: suverenitet, država, pravo, represivne mjere, tužba, ljudska prava, sigurnosne službe.

Summary

If we take into consideration the foreign policy of Bosnia and Herzegovina and its aspirations to join the European Union, it is quite clear that our state should replace the sovereignty with the principle of sovereign equality of the States in order to become the EU member. This principle derives from the Declaration on Fundamental Principles of International Law on Amicable Relations and Cooperation among the states and is in accordance with the United Nations Charter. General principles of international law deriving from the UN Charter also recognize the principle of sovereign equality of the states and the principle of non-interference in domestic affairs, which are an integral part of the Dayton Constitution of Bosnia and Herzegovina.

Keywords: sovereignty, state, law, repressive measures, action, human rights, security services.

¹ Generalna skupština UN usvojila Rezoluciju 2625/XXV 24.X 1970. godine

I. UVOD

Pod pojmom represivnih mjera službi sigurnosti podrazumijevamo, na Ustavu Bosne i Hercegovine i međunarodnog prava, utemeljene zakonske i druge mjere koje, na osnovu zakona nadležne službe poduzimaju u svom radu protiv osoba ili skupina osoba koje svojim djelovanjem ugrožavaju sigurnost ili opstanak države. Navedeno znači da su sigurnosne službe zaštitnici državnog poretka i da su u namjeri njegovog očuvanja prema zakonu ovlaštene na poduzimanje niza mjera protiv "državnih neprijatelja". To znači da su ovlaštene i od države posebno organizirane ili formirane za borbu kako protiv unutrašnjih, tako i protiv vanjskih, neprijatelja države Bosne i Hercegovine. One su, dakle, zaštitnici državnog suvereniteta.

U slučaju Bosne i Hercegovine veoma je teško i veoma limitirano, zbog specifičnih odnosa Bosne i Hercegovine sa susjednim državama, definirati „unutrašnjeg i vanjskog“ neprijatelja sa stajališta opće prihvaćenih uporedno-pravnih i iurisprudentnih standarda.

Suverenost je svojstvo državne vlasti prema kojem je državna vlast pravno najviša vlast na određenoj teritoriji, nezavisna od svake druge vlasti, što znači da su joj sva pravna i fizička lica na njenoj teritoriji potčinjena. Međutim, bez obzira na činjenicu što je državna vlast pravno nezavisna i neograničena, ona faktički trpi određena ograničenja. Prvo ograničenje državne vlasti u Bosni i Hercegovini tiče se "dejtonske" podjele države na dva entiteta, Republiku Srpsku i Federaciju Bosnu i Hercegovinu, a drugo ograničenje se tiče "ustavnog" uređenja države prema kojem je Evropska konvencija za zaštitu elementarnih ljudskih prava i sloboda (Rim, 1950.) temeljni dokument koji garantira minimum ljudskih prava čije poštivanje i uživanje državni organi moraju obezbjeđiti svim građanima u Bosni i Hercegovini. Ova dva limita značajno narušavaju suverenitet Bosne i Hercegovine.

II. ZAŠTITA DRŽAVNOG PORETKA

"Državna bezbjednost predstavlja djelatnost posebno određenih državnih organa na planu zaštite odgovarajućeg društveno - političkog poretka."² Službe koje se bave zaštitom države su službe bezbjednosti u koje zavisno od državnog uređenja ubrajamo političku policiju, kontraobavještajnu službu i službu javne bezbjednosti. Opseg poslova i način rada ovih službi već je prethodno utvrđen Ustavom i zakonima, a njihove aktivnosti ispoljavaju se,

² Abazović, M. (2002) *Državna bezbjednost: Uvod i temeljni pojmovi*, Sarajevo: Fakultet kriminalističkih nauka, str.106.

kako to navodi profesor dr. Mirsad Abazović, u: “prevenciji protiv krivičnih djela uperenih protiv države, otkrivanju pripremanja tih krivičnih djela i sprječavanju njihovog izvršenja, otkrivanju izvršenih krivičnih djela ove vrste, hvatanju njihovih izvršilaca i donošenju presuda od nadležnog suda.”³

Politička policija je “specijalizirana ustanova ili poslovi koje obavljaju određeni organi u državnom upravnom aparatu (u ministarstvu pravde, unutarnjih poslova ili državne bezbjednosti), ili organizacija u pokretu koja otkriva namjere i onemogućava (presjeca ili sprječava) nosioce ugrožavajuće djelatnosti (koje sankcioniraju krivično zakonodavstvo ili odluke najvišeg političkog tijela pokreta) političkog protivnika vladajuće klase, obavještava nadležne i političke organe i vrši obezbjeđenje određenih ličnosti iz državnih i političkih struktura.”⁴ Za razliku od političke policije, kontraobavještajna služba je: “specijalizirana služba državnog aparata zemlje za borbu protiv stranih obavještajnih i vojnoobavještajnih službi, diverzija i drugih obavještajno subverzivnih djelatnosti.”⁵ Sve prethodno navedene službe su, prema riječima profesora Abazovića, “nosioci borbe protiv neprijatelja datog društva.”⁶ One su limitirane Ustavom i zakonima. Ustavna načela su polazna osnova u radu ovi službi, radi čega je potrebno posebno istaći činjenicu da je u Ustav Bosne i Hercegovine ugrađena Evropska konvencija za zaštitu ljudskih prava i sloboda, te da se u skladu sa članovima ove Konvencije naša država obavezala na poštivanje, kako apsolutno, tako i relativno zaštićenih ljudskih prava koja ona proklamira. Dakle, u radu svih državnih organa državni službenici ne mogu ugroziti taj “minimum prava” koja garantira Evropska konvencija za zaštitu ljudskih prava i sloboda. “Konkretnije rečeno, pozicija države u evropskom sistemu zaštite ljudskih prava određena je zahtjevima da:

- a.) bude pravna i demokratska država i da štiti ljudska prava iz Konvencije, uz izvjesno diskreciono pravo da, pod određenim uvjetima, odstuje od obaveze, ali nikako se ne radi o neograničenoj diskreciji (“*unlimited discretion*”) – čak ni kada se radi o borbi protiv terorizma – jer bi to bilo suprotno demokratskom principu da “cilj opravdava svako sredstvo” (*the end does not justify all the means*)), i

- b.) “počiva na istinskom demokratskom političkom režimu” (Preambula Evropske konvencije”.

³ *Ibid*, str.107.

⁴ *Ibid*, str.221.

⁵ *Ibid*, str.174.

⁶ *Ibid*, str.262.

Na osnovu navedenog zaključujemo da su radnici u sigurnosnim službama u svom radu ograničeni "građanskim pravima i slobodama", jer bez obzira na činjenicu što su krivična djela protiv države najteža krivična djela, oni u svom radu nemaju pravo ugroziti "minimum ljudskih prava" koja država garantira i za najteže zločince.

3. MINIMUM LJUDSKIH PRAVA IZ EVROPSKE KONVENCIJE ZA ZAŠTITU LJUDSKIH PRAVA I SLOBODA KOJE SIGURNOSNE SLUŽBE U SVOM RADU MORAJU POŠTOVATI

Govoriti o ljudskim pravima nemoguće je bez prethodnog tumačenja samog pojma ljudskih prava. U namjeri da objasnimo termin ljudska prava polazimo od ljudske ličnosti i ljudskog dostojanstva, pojmova zbog kojih je i nastao termin „ljudskih prava“. Postoje različita tumačenja (pravna, sociološka, politička, psihološka) ljudske ličnosti, ali većina naučnika pod ovim pojmom podrazumijeva svijest, društvenost, stvaralačku sposobnost i rad koji su, kako kaže Marks, „sve ono što čovjeka čini bićem prakse“.⁷ Svijest, društvenost, stvaralačka sposobnost i rad su osobine koje svakog čovjeka čine osobenim ili drugačijim od ostalih ljudi, dok je ljudsko dostojanstvo „pojam koji označava i izražava čovjekovu čast, ugled i lične vrijednosti, zatim zasluge, ponos, uvažavanje i poštovanje njegove ličnosti u društvu“.⁸ Dakle, ljudska prava su prava koja pripadaju svakom čovjeku, a odnose se na čovjekovu svijest, društvenost, stvaralačke sposobnosti, rad i položaj ili njegovo mjesto u društvu. Pošto je čovjek društveno - historijsko biće, jasno je da se pojam ljudskih prava mijenjao kroz historiju i da se država na različite načine odnosila prema ljudskim pravima. U početku, pojam ljudskih prava dovođen je u vezu sa „golim opstankom“ ili elementarnim čovjekovim potrebama, kao što su jelo, piće, odjeća, i slično, da bi kasnije sa razvojem ljudskog društva rasle i čovjekove osnovne potrebe, čime se automatizmom povećao i broj ljudskih prava. Pošto živimo u 21. stoljeću, ili eri u kojoj je (do sada) ljudsko društvo dostiglo najviši stepen razvoja, jasno je da su se ljudska prava našla u središtu zbivanja, kako zbog „lepeze“ ili različitih ljudskih potreba koje imaju svi ljudi na svijetu, tako i zbog „procesa globalizacije“ koji nameće „jednake potrebe“ za sve ljude na svijetu. Zbog toga univerzalni karakter ljudskih prava, znači identičan odnos država prema poštivanju i zaštiti ljudskih prava, koje je neophodno ostvariti na cijeloj Planeti. Ljudska prava su prirodna prava čovjeka, koja se tiču ljudske ličnosti i ljudskog dostojanstva. Posmatrano sa

⁷ Grupa autora, (Blagojević B. T. i drugi), (1985) *Pravna enciklopedija – I dio*, "Savremena administracija", Beograd, str. 747.

⁸ *Ibid*

aspekta filozofije, određena su pojmovima jednakosti, dostojanstva i slobode. Sloboda i jednakost su osnovna obilježja ljudskih prava kao prirodnih prava svakog čovjeka, koja svi ljudi stiču rođenjem i koja im kao takva pripadaju sve do smrti. Sloboda, posmatrana iz ugla ljudskih prava, odnosila bi se na slobodu pojedinca, slobodu naroda i slobodu države. Dostojanstvo je shvaćeno kao svojstvo koje je neodvojivo od ličnosti – pojedinca i koje kao takvo mora biti zakonom zaštićeno, dok jednakost, kao obilježje ljudskih prava, predstavlja jednakost ljudi po osnovi spola, rase, religije, jezika, političkog, ekonomskog, socijalnog i etničkog porijekla.

U namjeri da teoretski utemeljimo ljudska prava, ili objasnimo njihovu bit, neophodno je da se osvrnemo „natrag kroz historiju“, da bih dokazali da su ljudska prava prirodna čovjekova prava, a ne „novi“ proizvod određenog vremena i društva. Polazimo od saznanja da su ljudska prava moguća samo u politički moralnom društvu. O tome šta je moral i kakva je njegova uloga u društvu, prof. dr. R. Muminović kaže: „Pored pojava dramatične i tragične povijesti, na sadržaju morala prepoznaje se stepen razvijenosti i razumijevanja ljudske prirode. Inače, moralom je obuhvaćen vladajući poredak društvenog i individualnog života, uzdignut do svijesti vladajućeg socijalnog ponašanja, odnosno odmjeravanja postupaka i djela u vremenu, kulturi i povijesti“.⁹ Dakle, ljudska prava moguća su samo u demokratskim društvima ili u društvima koja ljudima priznaju svojstvo „slobodnih ljudskih bića“ i u kojim su ljudi aktivni učesnici političkog života, „jednaki po svojim pravima“, gdje po principu „birati ili biti biran“ utiču na društvene ciljeve koji se proklamiraju zakonima. Država, u kojoj čovjek - pojedinac živi, dužna je da štiti sva njegova prirodna prava i individualne interese, dok pojedinac ima zakonom predviđene obaveze prema državi.

Zaključujemo da su dodirne crte ili niti koje sve ove teorije povezuju: vjera u slobodu kao prirodno pravo i ljudska prava kao prirodna prava; ideje o jednakosti i slobodi pojedinca; vjera u razumnu prirodu čovjeka; promišljanja o suverenitetu naroda, pravu glasa i mogućnostima ograničenja ili kontrole vlasti u interesu „općeg dobra“. Dakle, ljudska prava su prirodna prava koja jednako pripadaju svim ljudima, zasnovana su na shvatanju dostojanstvenog života, a njihov zadatak je zaštita ljudske ličnosti. Država ima zadatak, da svim građanima obezbijedi poštivanje ovih prava – zakonima, uživanje – društveno-političkim sistemom i zaštitu – koja se ostvaruje nezavisnim sudstvom. Iz ovih obaveza države, proizilaze obaveze ili dužnosti građana prema državi. Ovaj odnos „građanin - država“, moguć je samo u „politički

⁹ Grupa autora (Muminović R., *Etika i odbrana*), (1999) *Nauka o odbrani*, Fakultet političkih nauka, Sarajevo, str. 52.

STRUČNI ČASOPIS U P R A V A razvijenim društvima“, čiji je krajnji cilj dobrobit svakog građanina ponaosob. Prema tome, teorija ljudskih prava kao prirodnih prava teorijsko je uporište ljudskih prava. Osnovne ideje teorije o ljudskim pravima kao prirodnim pravima jasno su, prema Č. Sadikoviću, izložene u članu 1. Univerzalne deklaracije, u kome stoji: „Sva ljudska bića rađaju se slobodna i jednaka u dostojanstvu i pravima. Ona su obdarena razumom i sviješću i treba da jedno prema drugom postupaju u duhu bratstva“.¹⁰ Za razliku od teorije prirodnog prava individualističko shvatanje ljudskih prava, prema profesoru Sadikoviću, državu smatra demokratskom samo ukoliko štiti individualna prava, što znači da prava pojedinca imaju prednost nad pravima kolektiva. U osnovi teorije „društvenog ugovora“ nalazi se težnja da se zahtjevi pojedinca ka vlastitoj sreći usklade sa zahtjevima koje nameće život u zajednici, što dr. Č. Sadiković predstavlja na sljedeći način: „Ako se čovjek odriče „prirodnih“ prava u korist države, onda je ta država - vezana navodnim „društvenim ugovorom“ takva da prava mora vršiti u korist pojedinca, štiteći njegovu slobodu i jednakost“.¹¹ „Racionalizam je ustvari aspekt individualizma, kao shvatanja koje u svemu vidi čovjeka, njegove potrebe, zahtjeve i opredjeljenja. Razum je osnovna inspiracija i sadržaj prirodnog prava, kao prava svakog čovjeka.“¹² A, ako je to tako, onda je tu sadržaj i univerzalnog prirodnog prava, kao prava svakog čovjeka, bez obzira na kojem dijelu planete živi“.¹³ Osnov za posmatranje ljudskih prava kao izbornih prava, prema Č. Sadikoviću: „ne traži se u teorijskim konstrukcijama, nego u tome šta stvarno jeste u datom društvu. Pravo prema toj koncepciji postoji samo u pozitivnom pravnom poretku, postoji samo u državi“.¹⁴ Dalje, govoreći o tome, on navodi tri različite koncepcije, i to: (I) ljudskih prava koja su nastala kao rezultat borbe čovjeka, (II) ljudska prava koja su vezana za modernu državu i (III) ljudska prava kao aspekt demokratskog razvoja. Koncepcija ljudskih prava koja su rezultat borbe čovjeka zasnovana je na tvrdnji da ljudska prava postoje samo ukoliko su izborna i u mjeri u kojoj su izborna u određenoj društvenoj zajednici. Druga koncepcija ljudskih prava, koja su vezana za modernu državu, ističe odnos „država – pojedinac“ kao presudan za poštivanje ljudskih prava, jer su prema toj koncepciji, ljudska prava moguća samo u državi „koja je proizvod narodne suverenosti, u kojoj će zakon biti izraz „opće volje“.“¹⁵ Prema ovoj koncepciji, poštivanje ljudskih prava zavisi od ustavnog uređenja date

¹⁰ Član 1. Univerzalne deklaracije o ljudskim pravima

¹¹ Sadiković, Č. (2001) *Evropsko pravo ljudskih prava*. Sarajevo: Magistrat, str. 35.

¹² *Ibid*

¹³ *Ibid* str. 33.

¹⁴ *Ibid* str. 35.

¹⁵ *Ibid*, str. 55.

države, što znači da država mora imati ustavom garantirana ljudska prava i princip trodjelne podjele vlasti (zakonodavna, sudska i izvršna) da bi se „zvala demokratskom i pravnom državom“. Konceptcija ljudskih prava kao aspekta demokratskog razvoja, zasniva se na tvrdnji da su ljudska prava kao individualna prava moguća samo u demokratskoj i pravnoj državi, u kojoj je „princip jednakosti“ u pravima, pred zakonom ili unutar pravnog poretka, jedini „pravi put“ za nastanak moderne demokratske države.

Činjenica da su ljudska prava moguća samo u demokratskim društvima, nameće nam pitanje: Koji je to politički sistem u kojem je moguće rješenje sukoba između ljudskih prava i demokratije? Prema J. Donnelly-u: „Potencijalni sukobi između ljudskih prava i demokratije riješeni su u jednom političkom sistemu, koji poznavao komparativne politike obično nazivaju liberarnom demokratijom ili, preciznije liberarno - demokratskom socijalnom državom“.¹⁶ Dakle, liberarno - demokratska socijalna država je država u kojoj građani u zakonom propisanim granicama uživaju određena građanska, ekonomska i socijalna prava. Obilježja ove države svakako su: vladavina zakona, i to Ustava kao vrhovnog zakona jedne države, koji je izglasan voljom naroda putem predstavničke demokratije, princip tročlane podjele vlasti na zakonodavnu, sudsku i izvršnu i naravno priznanje elementarnih ljudskih prava i slobode, uz mogućnost njihovih uživanja i zaštite. Znači da se liberalnom državom smatra ona država u kojoj suverenitet naroda proističe iz građanskih prava, koja su individualna prava svakog građanina. U ovoj državi, bez poštenih i relativno slobodnih ili „fer“ izbora za predstavnička tijela (državne organe), nema ni demokratije.

Na svijetu još uvijek postoje „nedemokratski režimi“, što znači da „međunarodna zajednica“ nije obavila svoj zadatak priznavanja osnovnih prava i sloboda u svima državama. Isti ili „jednak“ odnos prema ljudskim pravima, u svim državama na svijetu, moguć je samo ukoliko sve države postanu potpisnice međunarodnih ugovora o ljudskim pravima. Potpisivanjem ovih ugovora države se obavezuju: da će donošenjem zakona preuzeti norme međunarodnog prava u unutrašnje pravne sisteme, da te norme neće kršiti, te da će biti „garant“ uživanja i zaštite ovih prava za svakog građana ponaosob. Prema N. Popoviću: „Međunarodne norme obavezuju države da sve ljude tretiraju jednako, daju generalne smjernice o tome kako ih treba tretirati i ostavljaju državama punu slobodu da regulišu načine na koji će te obaveze ispuniti“.¹⁷ Ostaje nejasno: Da li je moguće postići „jednak“ tretman

¹⁶ Donnelly, J. (1999) *Međunarodna ljudska prava*, Helsinški komitet Za ljudska prava u Bosni i Hercegovini Sarajevo, str. 144

¹⁷ Grupa autora, *kultura ljudskih prava*, (Nenad Popović – ljudska prava: norme i vrednosti), (2002) Beogradski centar za ljudska prava, Beograd, str. 18.

ljudskih prava u različitim državama? Da bi se ostvario jednak tretman u svim državama, neophodna je prije svega spremnost država da poštuju norme kojim se regulišu i štite ljudska prava. Kultura ljudskih prava, pored poštivanja ljudskih prava i njihove implementacije u unutrašnji poredak države značila bi i njihovu adekvatnu zaštitu. Osim toga, kultura ljudskih prava podrazumijeva priznavanje ljudskih prava, ne samo za sebe, već i za druge ili za sve ljude. Međutim, pored kulture ljudskih prava, različiti tretmani ljudskih prava u različitim državama, vodili bi faktičkoj nejednakosti, zbog čega je neophodno uspostavljanje globalnih instanci, koje bi nadgledale poštivanje tih normi i kažnjavale prekršitelje. Ili, kako to kaže dr. Sadiković Ć.: „Ljudska prava koja se ne mogu zaštititi djelotvornim pravnim lijekovima, zapravo nisu istinska ljudska prava, nego određene proklamacije ukoliko pojedinac nije u stanju da ih putem suda efikasno zaštititi“.¹⁸

Prema načelu nediskriminacije države moraju poštivati i osigurati svakom pojedincu unutar svog teritorija sva ljudska prava bez ikakve diskriminacije u pogledu rase, boje kože, spola, jezika, vjere, političkog ili drugog mišljenja, nacionalnog ili društvenog porijekla, imovine, rođenja ili drugog statusa. Svako ograničenje ljudskih prava mora biti određeno zakonom, što znači da ih mora izglasati najviše zakonodavno tijelo u državi (parlament). Države imaju dužnost poštivati, štiti i ispunjavati ljudska prava. Dužnost zaštite zahtjeva od države da spriječi nasilje i druge oblike kršenja ljudskih prava među ljudima na svom teritoriju. „Ljudska prava najprije treba provoditi na nacionalnoj razini. Tu postoje mnogobrojne prepreke, kao što su nedostaci „dobrog upravljanja“, naime korumpirana i nedjelotvorna uprava i sudstvo. Kako bi se osiguralo da država ispunjava svoje obaveze, za većinu međunarodnih konvencija o ljudskim pravima, ustanovljen je međunarodni nadzor nad djelovanjem države“.¹⁹ Jasno je, da prema tradicionalnom međunarodnom pravu, čovjek nije smatran subjektom, već objektom međunarodnog prava. Tradicionalno međunarodno pravo, stajalo je na stanovištu da: „kada su pojedinci izloženi postupku od strane države, kojim se kršilo međunarodno pravo, jedino je država njihovog državljanstva, prema međunarodnom pravu, imala pravo na pokretanje tužbe protiv države prekršiteljice“.²⁰ Tek sa Drugim svjetskim ratom, kada su se slobode i dostojanstvo jednih, pretvorili u neslobode i omalovažavanje i ponižavanje drugih, i kada su ljudska prava bila, „prava samo jedne rase – arijevske rase“, ljudi su se napokon udružili u borbi za „ljudska prava“ i čovjeku koji je do tada bio objekat međunarodnog prava, priznato je uživanje određenih osnovnih ljudskih prava kao individualnih prava svakog čovjeka.

¹⁸ Sadiković, Ć. (2001) *Evropsko prvo ljudskih prava*. Sarajevo: Magistrat str. 55

¹⁹ *Ibid*, str. 19.

²⁰ *Ibid*, str. 22.

III. 1. Evropska konvencija za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda

U članu 2., stav (1), Evropske konvencije stoji: „Pravo na život svakog čovjeka zaštićeno je zakonom. Niko ne može biti namjerno lišen života, osim kod izvršenja smrtne kazne po presudi suda, kojom je proglašen krivim za zločin za koji je ova kazna predviđena zakonom“. Na osnovu ovog člana, jasno je, da je prema Evropskoj konvenciji, pravo na život, kao osnovno pravo čovjeka, apsolutno zaštićeno pravo. Dalje, se članom 3., ove Konvencije, proklamira da: „Niko neće biti podvrgnut torturi, neljudskom ili ponižavajućem postupku ili kažnjavanju“.²¹ Dakle, zaštita ličnog integriteta i dostojanstva čovjeka, apsolutno su zaštićena ljudska prava u demokratskim društvima, zbog čega je i Evropska konvencija, članom 3., predvidjela zaštitu pojedinca od nečovječnog ili ponižavajućeg postupanja ili mučenja ili od lošeg tretmana državnih organa. Pod zabranjenim ponašanjima, koja znače direktno kršenje ovog člana Evropske konvencije, Komisija za ljudska prava svrstala je: mučenje, nečovječno postupanje ili kažnjavanje i ponižavajuće postupanje ili kažnjavanje. Prema navodima Ć. Sadiković, mučenje je „nečovječno postupanje s određenim ciljem, kao što je dobijanje obavještenja ili ustupaka iz izvršavanja kazne“²², nečovječno postupanje ili kažnjavanje je „takvo ponašanje koje namjerno izaziva teške patnje, mentalne ili fizičke, a koje je u tim okolnostima neopravdano“²³ i ponižavajuće postupanje ili kažnjavanje je „postupanje koje grubo ponižava čovjeka pred drugima ili ga primorava da se ponaša protiv svoje volje ili savjesti“.²⁴ Član 4. Evropske konvencije, zabranjuje ropstvo i prisilni rad, ali ih ne definira. Pod prinudnim radom, koji zabranjuje ovaj član, podrazumijeva se rad koji je prisilno nametnut nekoj osobi, dok se pod ropstvom podrazumijeva „stanje ili položaj pojedinca nad kojim se vrše atributi vlasništva ili neki od njih“.²⁵ Prema član 5., stav (1): „Svako ima pravo na slobodu i sigurnost ličnosti. Niko ne smije biti lišen slobode izuzev u niže navedenim slučajevima i u skladu sa zakonom propisanim postupkom:

- a. zakonito lišenje slobode po presudi nadležnog suda;
- b. zakonito hapšenje ili lišenje slobode zbog nepovino vanja zakonitom nalogu suda ili u cilju osiguranja izvršenja bilo koje obaveze propisane zakonom;
- c. zakonitog hapšenja ili lišenja slobode radi privođenja nadležnoj sudskoj

²¹ Član 3. Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda

²² Sadiković, Ć. (2001) *Evropsko pravo ljudskih prava*. Sarajevo: Magistrat, str. 77.

²³ *Ibid*, str. 77.

²⁴ *Ibid*

²⁵ *Ibid*

- vlasti, kada postoji opravdana sumnja da je ta osoba izvršila krivično djelo ili kada postoje valjani razlozi da se osoba spriječi da izvrši krivično djelo ili da, nakon izvršenja krivičnog djela, pobjegne;
- d. lišenje slobode maloljetnika, prema zakonitom nalogu, radi vaspitanja pod nadzorom ili zakonitog pritvaranja zbog privođenja nadležnoj vlasti;
 - e. zakonitog lišenja slobode osoba da bi se spriječilo širenje neke zarazne bolesti, pritvaranje mentalno oboljelih osoba, alkoholičara, narkomana
 - ili skitnica;
 - f. zakonitog hapšenja ili lišenja slobode osobe u cilju sprječavanja ilegalnih ulazaka u zemlju ili osobe protiv koje je u toku postupak deportacije ili ekstradicije“.²⁶

Ovaj član, dopunjen je određenim brojem garancija, koje su objavljene u članovima 1., 2. i 3. Protokola 4 uz Evropsku konvenciju. Za nas su najznačajnije one, koje su objavljene u članu 2., stav (1), koje se odnose na „slobodu kretanja“ svakog pojedinca unutar teritorije države čiji je državljanin, zatim član 2., stav (2), koji se odnosi na pravo svakog pojedinca da napusti bilo koju zemlju, uključujući i vlastitu i ode u drugu državu i član 3., stav (1) koji glasi: „Niko neće biti protjeran, bilo pojedinačnim ili kolektivnim mjerama sa teritorije države čiji je državljanin“.²⁷ Ono što je posebno bitno, jeste činjenica, da je Evropska konvencija za „svakog“ ko je žrtva hapšenja ili lišavanja slobode, predviđela u članu 5. „minimum prava“ koja mu „državni organi“ koji su ga lišili slobode moraju garantirati, i to: pravo da bude obaviješten o razlozima hapšenja ili lišavanja slobode; informacije o razlozima lišenja slobode moraju biti date u najkraćem mogućem roku; osobi koja je uhapšena ili pritvorena mora biti omogućeno da odmah bude izvedena pred suca, a suđenje se mora održati u razumnom roku. Osim toga, članom 5. Evropske konvencije, stav (3), predviđeno je i „pravo žalbe sudu“ osobe koja je lišena slobode, a stavom (5) ovog člana, „prvo na obeštećenje ili reparaciju“, na koje pravo ima „svako ko je žrtva hapšenja ili lišavanja slobode“ u skladu sa odredbama Konvencije. Evropska konvencija za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda garantira i „pravo na pravično suđenje“ članom 6., stavom (1), koji glasi: „Prilikom utvrđivanja građanskih prava i obaveza ili osnovanosti bilo kakve krivične optužbe protiv njega, svako ima pravo na pravičnu i javnu raspravu u razumnom roku pred nezavisnim i nepristrasnim, zakonom ustanovljenim sudom“.²⁸ Sloboda misli, savjesti i

²⁶ Član 5., Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda

²⁷ Član 6., stav 1, Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda

²⁸ Član 6., stav 1, Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda

religije vrijednosti su koje štiti član 9. Evropske konvencije, i one su istaknute u stavu (1), ovog člana, koji glasi: „Savko ima pravo na slobodu misli, savjesti i vjere: ovo pravo uključuje slobodu da promjeni vjeru ili ubjeđenje i slobodu, sam ili zajedno sa drugim i javno ili privatno, da manifestuje svoju vjeru ili ubjeđenje, obredom, propovjedaњem i vršenjem vjerskih dužnosti i rituala”.²⁹ Slobode, navedene ovim članom, trpit će samo ona ograničenja „koja su propisana zakonom i potrebama u demokratskom društvu u interesu javne sigurnosti, radi zaštite javnog reda, zdravlja ili morala, ili radi zaštite prava i sloboda drugih.”³⁰ Pravo na slobodu izražavanja garantirano je članom 10. Evropske konvencije, pravo na djelotvoran pravni lijek, proklamirano je članom 13., dok se članom 14. Evropske konvencije, zabranjuje diskriminacija po osnovu: pola, rase, boje kože, jezika, vjeroispovjesti, političkog ili drugog mišljenja, nacionalnog ili socijalnog porijekla, veza sa nekom nacionalnom manjinom, imovnog stanja, rođenja ili drugog statusa.

III. 2. Konvencija protiv torture i drugih surovih, neljudskih ili ponižavajućih kazni i postupaka

Konvencija protiv mučenja i drugih okrutnih, nečovječnih ili ponižavajućih postupaka ili kažnjavanja usvojena je od Generalne skupštine Ujedinjenih nacija 10. decembra 1984. godine, a na snagu stupila 28. juna 1987. godine. Govoreći o ciljevima ove Konvencije, T. Buergenthal mučenje definira „...kao svaki čin kojim se nekom licu namjerno nanosi bol ili teška tjelesna ili duševna patnja, da bi se „inter alia“ od tog lica ili nekog trećeg dobila neka informacija ili priznanje. Važno je napomenuti da Konvencija protiv mučenja proglašava da ne može postojati „bilo kakva izuzetna okolnost“ koja bi opravdala mučenje, te da se ne može navoditi kao valjano opravdanje, nikakva naredba nadređene ličnosti ili organa vlasti.”³¹ Ovom Konvencijom ustanovljen je i Komitet protiv mučenja (CAT), koji se sastoji od deset članova, nezavisnih eksperata, koje biraju države članice. Naravno eksperti su u Komitetu u ličnom svojstvu, a ne kao predstavnici država. Države koje su potpisale Konvenciju obavezale su se da će dostavljati izvještaje o stanju prava koja štiti Konvencija, a Komitet je pored toga ovom Konvencijom dobio ovlaštenje da na svoju inicijativu poduzme odgovarajuće istražne radnje, o čemu T. Buergenthal piše: „Iako istraga mora biti povjerljiva, a postupak zahtjeva od Komiteta da pozove državu u pitanju da sarađuje, formulacija člana 20. ne nagovještava da bi izostanak te saradnje od države lišio Komitet „ipso

²⁹ Član 6. Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda

³⁰ Sadiković, Č. (2001) *Evropsko pravo ljudskih prava*. Sarajevo: Magistrat, str. 103.

³¹ Buergenthal, T. *Međunarodna ljudska prava u sažetom obliku*, str. 52.

facto“ prava da nastavi s istragom. Međutim, Komitet mora imati saglasnot države ako namjerava da na njenoj teritoriji istražuje takve optužbe.”³² Osim ovih, Komitet ima obavezu da državama ugovornicama i Generalnoj skupštini Ujedinjenih nacija podnosi godišnje izvještaje, a od posebnog značaja je konstatacija T. Buergenthal da: “Konvencija protiv mučenja također dopušta da sporove između država ugovornica u pogledu tumačenja ili primjene ugovora, bilo koja od njih može iznijeti pred Međunarodni sud pravde.”³³ Druga bitna institucija za zaštitu ljudskih prava, svakako je Ured Visokog komesara za ljudska prava Ujedinjenih nacija, koji je osnovan Rezolucijom br. 48/141, 7. januara 1994. godine. Visoki komesar za ljudska prava je kako to kaže T. Buergenthal: „Funkcioner Ujedinjenih nacija sa prvenstvenom odgovornošću za aktivnosti Ujedinjenih nacija u pogledu ljudskih prava, koje se odvijaju pod rukovodstvom i nadzorom Generalnog sekretara. Visoki komesar je, po položaju, generalni podsekretar Ujedinjenih nacija.”³⁴ Pored Visokog komesara UN-a, postoji niz specijaliziranih organizacija Ujedinjenih nacija, koje se kao međuvladine organizacije brinu o određenim kategorijama ljudskih prava, a to su: Međunarodna organizacija rada (MOR), Organizacija UN za prosvjetu, nauku i kulturu (UNESCO), Svjetska zdravstvena organizacija (WHO) i Organizacija za ishranu i poljoprivredu (FAO). Na temelju Povelje Ujedinjenih naroda, utvrđeni su posebni postupci u radu Povjerenstva za ljudska prava i njegova potpovjerenstva, a to su djelatnosti posebnih izvjestitelja i predstavnika Povjerenstava za ljudska prava ili glavnog tajnika UN-a u području ljudskih prava. Visoki povjerenik za ljudska prava UN-a sve češće uspostavlja misije ureda Visokog povjerenika u zemljama s problematičnom situacijom ljudskih prava. Takve su misije uspostavljene u Bosni i Hercegovini (do kraja 2002.), Crnoj Gori, Srbiji, Kosovu, Makedoniji, itd. Članovi misije prikupljaju podatke i promiču standarde ljudskih prava, primjerice pružanjem savjeta u procesu promjene zakonodavstva ili sudjelovanjem u radu međunarodne zajednice.

III. 3. Evropska institucije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda

Nakon što su se 1989. godine nove zemlje Istočne i Jugoistočne Evrope pridružile Vijeću Evrope, članstvo u Vijeću Evrope se uvjetovalo prihvatanjem Evropske konvencije o ljudskim pravima. Trenutno Vijeće Evrope ima 44 članice, a očekuje se priključenje Srbije i Crne Gore. Evropski sistem ljudskih prava ima tri sloja: sistem Vijeća Evrope, sistem Organizacije za evropsku

³² *Ibid*, str. 53.

³³ *Ibid*

³⁴ *Ibid*, str. 63.

sigurnost i suradnju (55 članica) i sistem Evropske unije. Glavni instrument za zaštitu ljudskih prava u Evropi je Evropski sud za ljudska prava u Strasburgu. Broj sudaca ovog Suda jednak je broju država članica Vijeća Evrope. U svakom sporu uključen je takozvani "nacionalni sudac" čija je osnovna zadaća da olakša razumjevanje nacionalnog zakonodavstva.³⁵ Prema riječima Wolfgang Benedek: „Države moraju izvještavati o svom radu u području zaštite ljudskih prava u pravilnim razmacima. Izvješća obično pregledava Odbor stručnjaka koji daju preporuke o tome kako osnažiti provedbu. Sudski postupak postoji samo u slučaju Evropske konvencije o ljudskim pravima koja Evropskom sudu za ljudska prava omogućuje donošenje za države obavezujućih odluka“. Ako se predmet primi na razmatranje, Komora sastavljena od sedam sudaca odlučuje o sadržaju spora. Njihova presuda je konačna, osim ako se spor smatra izuzetno važnim, ili ako predstavlja novu vrstu spora koji nema presedana. Wolfgang Benedek u svom radu „Globalni i europski okvir za zaštitu i promociju ljudskih prava“ ispravno zaključuje da: „Države imaju dužnost poštivati, štiti i ispunjavati ljudskih prava. U mnogim slučajevima primjena znači da država i njezina tijela moraju poštivati prihvaćena prava, na primjer pravo na privatnost ili slobodu izražavanja. Dužnost zaštite zahtjeva od države da spriječi nasilje i druge oblike kršenja ljudskih prava među ljudima na svom teritoriju”.³⁶ Organizacija za evropsku sigurnost i saradnju, koja je do 1994. godine bila poznata pod nazivom Konferencija za sigurnost i saradnju u Europi, vrlo je specifična evropska organizacija. Ona nema ni pravnu povelju, ni međunarodnu pravnu osobenost, a njezine deklaracije i preporuke samo su političke naravi i nisu pravno obavezujuće za države. Pod nazivom „ljudska dimenzija“ OEES provodi brojne aktivnosti u području ljudskih prava, osobito prava manjina. U tu svrhu misije OEES –a uključuje se i Odjel za ljudska prava, a dužnosnici za ljudska prava raspoređuju se širom zemlje kako bi nadgledavali i izvještavali o stanju ljudskih prava, te pomagali u određenim slučajevima zaštite. U zemljama u kojim ima svoju misiju, OEES podržava i nacionalne ustanove za ljudska prava, kao što je javni pravobranitelj u Bosni i Hercegovini ili na Kosovu. Razvijeni su i posebni mehanizmi poput Visokog povjerenika za manjine i Predstavnik za slobodu

³⁵ *Da bi neka tužba kod ovog suda bila primljena, moraju biti ispunjena četiri glavna uvjeta:*

1. *prekršeno pravo mora biti zaštićeno Evropskom konvencijom za ljudska prava ili njezinim dodatnim protokolima;*
2. *tužitelj je žrtva kršenja prava;*
3. *tužitelj je prethodno iscrpio sve djelotvorne domaće pravne lijekove;*
4. *i tužba treba biti podnesena prije isteka roka od šest mjeseci nakon ispunjenja uvjeta pod tačkom*

³⁶ *Benedek, W. Globalni i Europski okvir za zaštitu i promicanje ljudskih prava – Ljudska prava za nepravnike, str. 19.*

medija. Ured prvog je u Hagu, a drugog u Beču. Proces demokratizacije i promicanja ljudskih prava podupire Ured za demokratske ustanove i ljudska prava sa sjedištem u Varšavi. OESS također ima važnu ulogu u rješavanju sukoba i post-konfliktnoj rekonstrukciji u Evropi.

Evropsku konvencija o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda potpisana je u Rimu 4. novembra 1950. godine, i stupila na snagu 3. septembra 1953. godine. Potpisnice Evropske konvencije o ljudskim pravima mogu postati samo države koje su članice ili su podnijele zahtjev za prijem u članstvo Evropske unije. Ljudska prava, koja sadrži Evropska konvencija, mogu se prema pravnom režimu podijeliti na tri kategorije, i to: apsolutno zaštićena ljudska prava (pravo na život, zabrana mučenja, zabrana ropstva i prinudnog rada, kažnjavanje samo na osnovu zakona, i pravilo *non bis idem*), zatim relativno zaštićena ljudska prava (pravo na žalbu, pravo na obrazovanje, pravo na slobodne izbore - koja se mogu derogirati, ali nisu podložna restrikciji, i lišenje slobode, sloboda izražavanja i sloboda misli – prava koja mogu biti derogirana i koja se mogu ograničiti) i indirektno zaštićena ljudska prava – koja se mogu koristiti samo u vezi sa nekim drugim pravom koje također garantira Konvencija.

IV. ZAKLJUČAK

Nažalost, između ostalog rad članova sigurnosnih službi, kršenjem međunarodnog humanitarnog prava, bit će tretiran kroz presude Haškog tribunala, kao i suda Bosne i Hercegovine i drugih sudova čija je nadležnost međunarodno humanitarno pravo, kao i sve druge osobe koje su odgovorne za teške povrede međunarodnog humanitarnog prava, počinjene na području bivše Jugoslavije od 1991. godine i nadalje, a pogotovo na prostorima Bosne i Hercegovine gdje su najizraženiji svi oblici diskriminacije i povreda rasnih postulata.

Uzimajući u obzir činjenicu, da Bosna i Hercegovina nije članica Evropske unije, ali je potpisnica Evropske konvencije od 24. aprila 2002. godine, i da je Evropska konvencija implementirana, nakon Dejtonskog sporazuma, u Ustav Bosne i Hercegovine, a ratifikovana nakon potpisivanja 12. jula 2002. godine, jasno je da je time i tumačenje, primjena i kontrola poštivanja normi Evropske konvencije, kod nas uređeno na poseban način. Od implementacije Evropske konvencije do njene ratifikacije, kontrola poštivanja i primjene normi Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda bila je zadatak naših državnih organa. To znači, da je zaštita ljudskih prava, koja garantira ova Konvencija, zapravo zaštita prava

koje Ustav Bosne i Hercegovine garantira svojim građanima. Tako obavezu da zaštite ljudska prava bosanskohercegovačkih građana imaju: Skupština BiH, Ustavni sud BiH, naši redovni sudovi i opštinski organi vlasti.

Iz navednog slijedi da su i povrede apsolutno zaštićenih ljudskih prava, koja Evropska konvencija garantira i u vanrednim okolnostima (vanredno stanje i ratno stanje), također bile zadaća naših državnih organa. Kada je riječ o ograničenjima ljudskih prava, neohodno je istaći da je najvažnija derogacija određenih ljudskih prava u slučaju vanrednih okolnosti (vanrednog stanja, neposredne ratne opasnosti i rata). Prema Evropskoj Konvenciji predviđeni su formalni uvjeti pod kojima je moguće uvesti derogaciju, a to su: da predmet derogacije ne mogu biti apsolutno zaštićena ljudska prava; zatim obavijest Generalnom Sekretaru Savjeta Evrope o mjerama ograničenja ljudskih prava koja garantira Konvencija i vremensko ograničenje derogacije. Derogacija ljudskih prava u slučaju rata ili „stanja nužde“ koje ozbiljno ugrožava opstanak nacije, predviđena je članovima 15., 17. i 18. Evropske konvencije.

LITERATURA

- ☐ Abazović, M.: Državna bezbjednost: Uvod i temeljni pojmovi. Sarajevo: Fakultet kriminalističkih nauka, 2002.,
- ☐ Benedek W.: Globalni i europski okvir za zaštitu i promociju ljudskih prava, Ljudska prava za nepravnike. Podgorica: Centar za ljudska prava Univerziteta Crne Gore, 2003.,
- ☐ Donelly, J.: Međunarodna ljudska prava. Sarajevo: Helsinški komitet za ljudska prava u Bosni i Hercegovini, 1999.,
- ☐ Grupa autora (Nenad Popović – ljudska prava: norme i vrednosti), Kultura ljudskih prava. Beograd: Beogradski centar za ljudska prava, 2002.,
- ☐ Grupa autora (Muminović R., Etika i odbrana), Nauka o odbrani. Sarajevo: Fakultet političkih nauka, 1999.,
- ☐ Grupa autora (Blagojević B. T. i drugi), Pravna enciklopedija – I dio. Beograd: “Savremena administracija”, 1985.,
- ☐ Petrović, A.: Kriminalistička metodika, Beograd: Viša škola unutrašnjih poslova, 1981.,
- ☐ Sadiković, Ć.: Evropsko pravo ljudskih prava. Sarajevo: Magistrat, 2001.,
- ☐ Sadiković, L.: Država u evropskom poretku. Sarajevo: Šahinpašić, 2005.,